

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.09 – філософія науки), професора, професора кафедри гуманітарних наук

Харківської державної академії фізичної культури

Бейліна Михайла Валерійовича на дисертаційне дослідження

Жеронкіна Антона Володимировича

**«Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація
заздрощів і ненависті»,**

подану на здобуття наукового ступеня PhD доктора філософії з галузі знань
03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок з відповідними планами галузей науки. Радикалізація антропології – її звернення до граничних форм людської трансгресивності – спричинила сучасну «антропологізацію» гуманітарних наук. Трансгресивність була властива людині завжди і служила своєрідною диференціальною ознакою роду homo. У всі часи людина тяжіла до того, щоб залишити рамки повсякденності та відчути своє інше. Людина прагне виявляти себе там, де її немає, дізнаватися про себе в тому, ким вона не є: їй властива гранична трансгресивність, яка може набувати як творчих, так і деструктивних форм. Подібне розуміння людини як істоти, що прагне до крайнощів та переступає різні кордони, виглядає дещо «радикальним» і актуалізується в часи соціально-політичної нестабільності суспільства.

Актуальність запропонованого дослідження визначається, в першу чергу, відсутністю в сучасній філософії спеціальних робіт, присвячених апотропеїчним практикам в антропологічному дискурсі. Тим часом у сучасній науковій ситуації зростає необхідність оцінити по-новому досвід антропологічних практик, пов'язаних з ксенофобією і апотропеїчною магією,

щоб намітити шлях до формування такого погляду на людину, який відповідав би сучасності. Радикальне розуміння людської природи та спроби різноманітних експериментів над людиною, аж до її заперечення, стало загальною тенденцією сучасної культури. Часто філософський апотропей має амбівалентність фармакону: його запобіжна дія поєднується зі смертельним ризиком. У багатьох філософсько-антропологічних текстах відчувається невпевненість людини в собі самій, заснована на страху перед власною деструктивністю. Цей страх не спадає з часом і зберігається у сучасному соціумі, коли в політичній сфері людську діяльність оцінюють як забруднення навколишнього середовища або як деструктивні акти. Можливо, саме той факт, що сама людина сприймає себе як загрозу, зумовлює актуальність її дослідження і, як наслідок, просочування сучасної антропології за межі окремої дисципліни. Сьогодні сатанізм і бісівство в Україні досягли небачених масштабів. На тлі подібного мракобісся інформація про намір інспектувати і відвезти з Києво-Печерської Лаври мощі Святих з Ближніх і Дальніх печер, уже не видається фантастичною. При несприятливій соціально-політичній ситуації в державі процеси апотропеїчної магії посилюються. Отже, тема даної дисертації є дуже актуальною і потребує культурно-історичного аналізу і філософського осмислення.

Сучасні трансформації у суспільному житті спричинили затяжний кризовий стан у всіх сферах життя, що посилює деструктивну активність людей. Під впливом бажання реалізувати соціальний протест або у пошуках сенсу життя частина населення або поповнює ряди екстремістських політичних організацій, або, збиваючись у стихійні угруповання, починає шукати винних у ситуації, що склалася. Ідеологічна налаштованість на помсту, ненависть під виглядом загрози, що війна ніколи не закінчиться, сприяє відтворенню образи і жаги помсти у величезному масштабі, і такі невиразні перспективи на майбутнє вже сьогодні породжують ситуацію нестабільності, а надалі загрожують непередбачуваністю спрямування

суспільного розвитку. Ситуація ускладнюється високим рівнем ксенофобії, яка також посилює цю нестабільність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Філософія і багатоманіття соціокультурних світів» (номер державної реєстрації: 0119U102260).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження Антона Жеронкіна виконано у контексті аналізу феномену радикалізації антропологічних ідей ксенофобії. Текст дисертації допомагає відповісти на низку запитань, які стосуються сприйняття і взаємовідносин людей, розкрити культурно-антропологічну природу ксенофобії, висвітлити вплив негативних емоцій на буття людини. В процесі знайомства з роботою відкривається її чітка архітектоніка і стає зрозуміло, що дисертант на основі низки методологічних студій і евристично плідних концепцій пояснює явища апотропеїчної магії. Цікавим у науковому відношенні є визначення “спекулятивно-функціонального” дискурсу метамодерну як намагання повернутися від функції до самих речей, що є окремим проявом спроби трансгресії до Нової ширості як заклику пережити разом справжнє, внутрішнє, спроба діалогу та емпатії. Дисертант запропонував концептуалізувати сутнісну відокремленість “профілактичного дискурсу” від “медичного” та продемонстрував, що з первісних часів ксенофобія і апотропеїчна магія слугували саме першому дискурсу, потім перейшли до другого, і лише модерн відніс ці практики до категорії “дискурсу езотеричного”. Досить аргументовано дослідник визначає ключові хронологічні етапи існування та трансформацій практик апотропеїчної магії: кочовий-доосьовий, осілий-доосьовий, етап осьової інституціоналізації, етап (пост)осьового синкретизму, час езотеричних систем та етап модерної

десакралізації. Авторські висновки дисертанта є достатньо аргументованими й заслуговують на їхнє використання у контексті подальших теоретичних досліджень у галузі філософії людини, соціальної та культурної антропології.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться у дисертації.

Дане дисертаційне дослідження присвячене аналізу маргінальних проявів у людському бутті. Суттєвим здобутком дисертанта є спроба реконструювати “історію ксенофобії” та віднайти її антропологічну, соціальну та онтологічну сутність, звертаючись до аналітики пам’яток матеріальної культури та практик їх використання. Варто визнати, що новизна положень пропонованої до розгляду дисертації забезпечується оригінальністю авторського підходу щодо концептуалізації поняття “первинна структура об’єктності” та гіпотези про її трансфер на Іншого, як про базовий механізм встановлення ментального зв’язку, з якого починається будь-яка взаємодія суб’єкта з Іншим. Залучивши до дослідження ключові ідеї психоаналізу, дисертант описує чотири типи ксенофобії: психотична ксенофобія, коли психіка не здатна безпечно інтегрувати нічого чужого та незвичайного; ксенофобія ототожнення, яка спирається на емоції, що переносяться на маловідомий об’єкт з внутрішніх об’єктів за принципами феноменологічної чи структурної схожості; напівсвідома ксенофобія, яка виникає через ідеологічне доктринування, що здатне впливати як на свідомість, так і на несвідоме людської психіки; ксенофобія уникання, коли людина сприймає Чужого в міжособистісному контакті, але не хоче допускати змін свого життєвого світу і реалізує апотропеїчні практики для захисту від чужинців на різних рівнях буття. Акцентуючи увагу на культурно-антропологічних смислах, автор створив класифікації апотропеїв за чотирма критеріями: *матерія* (апотропеї неживої природи, апотропей-елемент ландшафту, апотропеї живої природи, емблематичні апотропеї, апотропей-дія), *форма* (апотропей-прикраса, апотропей-пра́вда, апотропей-декорація, лінгвістичні, звукові та ароматичні апотропеї), *джерело сили* (апотропеї, які отримують сакральність та силу від:

форми, природи, наряду від богів, від ритуальних дій, від дару, від виробника чи самого процесу виробництва) та *призначення* (універсальні та спеціалізовані). Застосовувані у дослідженні методологічні інструментарії історії емоцій, постструктуралізму, психоаналізу та феноменології дозволяють комплексно обґрунтувати явище ксенофобії на всіх рівнях: антропологічному, соціальному та онтологічному, розкрити “седативну функцію матеріальної культури” та довести існування зв’язку матеріальних артефактів та психіки людини. Одна із сюжетних ліній аналізу явищ апотропеїчних практик розгортається через гіпотезу щодо «злого ока» (пристріту) як здатності людини відчувати спроби Іншого “контейнерувати” власні переживання в нього, тобто здатності сприймати проєктивні ідентифікації Іншого, які можуть негативно позначатись на психосоматичному стані людини.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Уважне вивчення дисертації та публікацій автора дослідження дозволяє зробити висновок про те, що мета і завдання роботи виконані, а наукова новизна всебічно обґрунтована. У розробках автора теоретичне і практичне значення одержаних результатів наряду корелює із виокремленням і розгортанням радикального образу людини у проявах ксенофобії. Теоретико-методологічні труднощі, що виникають через недостатню визначеність понять «радикальність», «трансгресивність», «екстремальність», «негативність», «неможливе» тощо, вказують на необхідність переглянути ці терміни у їхньому відношенні до філософсько-антропологічної парадигми в контексті генеалогії ксенофобії.

Рекомендації щодо використання результатів та висновків дисертації.

Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі при складанні спецкурсів, споріднених з тематичною площиною даної наукової роботи. Результати даного дослідження в теоретичному плані відіграють важливе теоретико-методичне значення для вдосконалення спецкурсів з культурної антропології, феноменології, психоаналізу та філософської антропології. У практичному плані евристична потужність

даного дослідження сприяє кращому розумінню нових аспектів філософсько-культурологічних дисциплін, як засобів розгортання особистісного і соціального буття у життєвому просторі сучасного багатополюсного світу.

Оцінка структури та змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення.

Структура дисертації є логічно виправданою і відповідає поставленим завданням, які орієнтовані на всебічний аналіз предмета дисертаційної роботи, на заглиблення в суть основних його проблем. Поставлені завдання автор розкриває у *чотирьох* розділах за такою логікою: автор розпочинає з екскурсу генеалогічного підходу, а саме від Ф. Ніцше та М. Фуко до історії емоцій та об'єктно-орієнтованої онтології, далі з'ясовує методологічні підходи, окреслюючи філософський аспект проблеми ксенофобії через “Я” та Іншого/Чужого/Ворожого, потім переходить до викладу історії апотропеїчної магії в філософському та соціокультурному контекстах. Далі дослідник проводить аналіз феноменології апотропеї, рухаючись від деструкції дискурсу до реконструкції речі, подаючи феноменологічну історію речей-апотропеїв: захисна магія, Дім і лімінальні простори через герменевтику та феноменологію сакрального. В третьому розділі проведене психоаналітичне дослідження джерел “захисної магії” та ксенофобії, зокрема психоаналітична теорія пристріту та страху перед поглядом Іншого та виокремлюється седативна функція матеріальної культури, яка демонструє апотропей як “перехідний об'єкт”.

У завершальному четвертому розділі автор з'ясовує сутність, явище та сучасний стан ксенофобії, аналізуючи суб'єкт та Інше/Чуже/Вороже у світлі негативних емоцій ненависті і заздрості до Іншого в умовах мультикультуралізму, “події-трагедії” війни. Антон Володимирович прискіпливо формує понятійно-категоріальний апарат дослідження, з'ясовує взаємозв'язки між усталеними поняттями, намагається дати наукові дефініції низці понять, які залучає у своє дослідження. Вибір теоретичної і джерельної бази свідчить про системний характер і високий рівень проведеного

дослідження, достатню наукову компетентність і філософську культуру дослідника. Автор виявив добру обізнаність з роботами представників різних філософських напрямків філософії, сучасних зарубіжних дослідників та використав в своєму дослідженні ідеї та концепції українських та західноєвропейських мислителів, що дало змогу виявити основні впливи та взаємовпливи в цій царині. Дисертант демонструє широту свого філософського кругозору, добре знання джерел та вміння працювати з ними, здатність до теоретичних узагальнень, порівнянь і аналізу концептуальних положень, на підставі яких здійснюється дане дисертаційне дослідження. Структурно важливим є визначення основних історичних віх існування практик апотропеїчної магії та їх характеристик, а також створення класифікації апотропеїв за критеріями матерії, форми, джерела сакральної сили та призначення. Категоріальний апарат, яким оперує автор, відповідає стилю і мові дисертаційного жанру. Принципова цінність дослідження Жеронкіна Антона Володимировича виявляється у визначенні джерел ксенофобних афектів, ксенофобних ідеологій і ксенофобної поведінки в структурі “ментального світу” людини та структурах соціокультурного простору.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1. У тексті зустрічається повтор цитат з подібною інтерпретацією (с. 187, с. 189); можливо, думку слід було узагальнити в одному місці.

2. З тексту дисертації не зовсім зрозуміло, як слід інтерпретувати смисли застосування апотропеїчних практик стосовно шкоди або ж захисту – виходячи зі сприйняття Чужого як Ворожого чи Чужого як Іншого?

3. У третьому розділі, де автором розглянуто феномен «злого ока», не зовсім зрозумілий механізм впливу і енергетичних можливостей людини у стані негативних емоцій. Однак автор залишає поза увагою можливість існування відмінностей, властивих представникам різних культурних середовищ.

4. Заздрості виникають, зазвичай, не до Чужого і Ворожого, до якого байдуже, а швидше до Іншого як успішного конкурента. Можливо, варто було б приділити більше уваги вивченню ксенофобії як втілення колективної заздрості та почуття приниження, яке може відчуватися як на індивідуальному, так і на колективному рівні.

Повнота висвітлення результатів дисертації в опублікованих працях. Дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке присвячене актуальній проблематиці в царині феноменології психоаналізу та структуралізму. Автор демонструє зацікавленість у предметі дослідження, намагаючись зберігати при цьому збалансованість суджень. Матеріали дослідження об'єктивно аналізуються і влучно узагальнюються. Усі висновки та пункти новизни мають всебічне обґрунтування. Обрані методологія та джерела дослідження забезпечують достовірність наукових результатів дисертації, котра однозначно має низку елементів наукової новизни.

Ключові положення та висновки дисертаційного дослідження апробовано на наукових семінарах, міжнародних та всеукраїнських конференціях. Основні сюжетні лінії проблемного поля роботи та її результати висвітлені у статтях, надрукованих у вітчизняних фахових виданнях групи «Б» з філософських наук.

Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, й дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

У цілому дослідження виконано на високому теоретичному рівні з використанням оригінальних методологічних підходів до теми, яка заслуговує на увагу в контекстах сучасного особистісного та суспільного буття і є вагомим внеском в розвиток філософської науки. Дана дисертація відкриває нові можливості для подальших досліджень проблеми розбіжності «між», коли «чужі» викликають страх і сприймаються як загроза звичному порядку, а

Отже, з'являється все більше приводів для занепокоєння за майбутнє людства. Публікації з теми дисертації в ідейному і концептуальному плані висвітлюють основні положення дисертаційного дослідження. Робота пройшла належну апробацію, про що свідчать опубліковані наукові статті та участь автора у наукових конференціях і семінарах, а також презентації дисертаційного дослідження.

За змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 №40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її автор Жеронкін Антон Володимирович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 - Філософія.

Офіційний опонент
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук
Харківської державної
академії фізичної культури

Михайло БЕЙЛІН

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 20:31:26 07.05.2025

Назва файлу з підписом: Відгук опонента_Бейлін _ Жеронкин.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 215.0 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук опонента_Бейлін _ Жеронкин.pdf
Розмір файлу без підпису: 230.8 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Бейлін Михайло Валерійович

П.І.Б.: Бейлін Михайло Валерійович

Країна: Україна

РНОКПП: 2384720312

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 20:31:17 07.05.2025

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF9704000000D8D06C00F317E103

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

*Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВИЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022*

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора філософських наук (спеціальність 09.00.04 – Філософська антропологія та філософія культури), професора кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Загурської Наталії Віталіївни на дисертаційну роботу Жеронкіна Антона Володимировича «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздрощів і ненависті», подану на здобуття наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 03 - Гуманітарні науки за спеціальністю 033 - Філософія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертація робота написана на гостро актуальну й при тому недостатньо висвітлену в філософських, гуманітарних та науках в цілому тему. Суспільний дискурс нерідко циркулює біля можливості створення самих різних оберегів (проти обстрілів, антиваксерських, тощо), битви поглядів перед фізичним змаганням спортсменів, юридичної заборони надто пильно та довго дивитися на інших відвідувачів суспільних місць і т. ін. Через те, що тема недостатньо досліджена саме з філософських позицій багато з її аспектів або мистифікуються або, навпаки, занадто раціоналізуються й через це втрачають свою специфіку.

Залишається також як ніколи актуальною й тема Іншого в безлічі її аспектів. Серед цього різноманіття автор спирається в першу чергу на тріаду Бернхарда Вальденфельса Інший/Чужий/Ворожий. Це, з одного боку, дозволяє висвітлити моменти, придатні для філософського осмислення повномасштабної війни. З іншого боку, концепція Вальденфельса може бути охарактеризована як помірна й така, що може сприяти встановленню справедливого миру.

Концепція, висунута автором, може стати в нагоді також для осмислення надмірності сучасного спілкування, інформаційного шуму, перенасиченого

іншістю, яка саме через надмірність може сприйматися як чужинна, або навіть ворожа.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і складається з анотацій, вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел зі 192 найменувань та додатку, де перераховані публікації автора дисертаційного дослідження.

Перший розділ присвячений підґрунтям роботи, а саме генеалогічному підходу, тріаді Інший/Чужий/Ворожий та історії апотропеїв. Вже з цього розділу стає зрозумілим, що по суті справи йдеться взагалі про реч, об'єкт, завдяки якому відбувається суб'єктивація в її різноманітті, а також може об'єктивуватися й інший.

У **другому** розділі автор, окремо це обґрунтовуючи, здійснює ретроспективну деструкцію (Abbau) поняття «апотропей», що цілком відповідає гайдеггеріанській спрямованості об'єкт-орієнтованої онтології речей. Це дає змогу згодом перейти до феноменологічної та герменевтичної реконструкції речей-апотропеїв як речей й створити їх класифікацію на підґрунті аристотелевих чотирьох типів причин.

Третій розділ, що базується на психоаналітичних засадах, становить дослідження пристріту та седативної функції матеріальної культури. Й саме залучення філософії психоаналізу дозволяє не поспішаючи здійснити подальший рух й стверджувати, що «й апотропей, й перехідні об'єкти об'єднуються тим, що обидва виконують седативну функцію. Важливою відмінністю є те, що людина не формує об'єктно-орієнтованого зв'язку з апотропеєм. Його задача — впливати на світ і настрій людини своєю присутністю, а не створювати інтерсуб'єктивний простір (хоч і фантазійний) навколо людини» (с. 159). Згодом автор, продовжуючи лінію, окреслену в першому розділі, ставить вельми важливе риторичне питання: «Можливо саме поспішна “суб'єктивація” Іншого заважає відчувати феноменологам те “об'єктне” ставлення до Іншого, яке демонструє ксенофоб?» (с. 173).

В **четвертому** розділі досліджуються об'єкт, сутнісні риси та сучасний стан ксенофобії. В цьому розділі проводиться одне з найпотужніших міркувань дисертаційного дослідження щодо ксенофобій в множині, бо стає очевидною виражена поліморфність ксенофобії, матеріалізована в безлічі закам'янілих об'єктах-фосіліях. Ця множинність ксенофобій може бути поясненою й тим, що у підсумку й сам Світ у багатоманітті його складових, включаючи й власне Я згідно з Полем Рікером, може сприйматися як Інший. Й парадоксальним чином саме зустріч з Іншим стає апотропеем не від нього, але від ксенофобій.

У **висновках** окреслені головні результати дисертаційного дослідження, практичне значення отриманих результатів, а також перспективні напрямки їхнього використання та розвитку.

Список використаних джерел містить усі необхідні для проведення даного дослідження джерела: автор залучає до дослідження як актуальну вітчизняну, так і закордонну літературу з обраної проблематики. Структура та оформлення дисертації відповідає меті, цілям і завданням здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. No 44, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. No 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Філософія і багатоманіття соціокультурних світів» (номер державної реєстрації: 0119U102260).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Головні результати дисертаційної роботи Жеронкіна А. В. відповідають критеріям обґрунтованості та достовірності. Результати проведеного дисертаційного дослідження дисертаційного дослідження у вигляді авторських

наукових гіпотез, положень, висновків і рекомендацій мають високий ступінь обґрунтованості.

5. Основні наукові результати, отримані автором, та їхня наукова новизна

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Жеронкіна А. В. дає змогу зробити висновок, що результати є науково новими, оригінальними та відповідають останнім тенденціям філософської наукової думки. Новизна та оригінальність наукових результатів і висновків дисертаційної праці не викликають жодних сумнівів і забезпечуються зверненням до актуальних впливових філософських напрямків та авторською оригінальною інтерпретацією предмету свого дослідження.

6. Практичне значення одержаних результатів

Одержані в роботі результати можуть стати в нагоді для дослідників відповідної проблематики як філософської так і міждисциплінарної спрямованості. Наробки дисертаційної роботи можуть бути використані при підготовці курсів з філософських дисциплін соціально-філософської, етичної і т. ін спрямованості, а також підготовці публіцистичних матеріалів, спрямованих на подолання ксенофобії. Важливим практичним значенням одержаних в роботі результатів слід вважати також те, що «концептуалізація “седативної функції матеріальної культури” на прикладі апотропеїв може бути використана на практиці психотерапевтами, які працюють з кейсами тривоги, страху, ненависті та заздрості» (с. 7).

7. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Окрім вказаних переваг роботи, слід звернути увагу й на деякі її недоліки.

1. Хоча автор дисертаційного дослідження зазначає, що «робота може бути цікава та корисна філософам, які досліджують об'єктно-орієнтовану онтологію» (с. 7) і в тексті дослідження нерідко користується її наробками, робота практично не містить відповідних посилань. Праці провідних авторів напрямку присутні в списку літератури, але використовуються тільки в поверхневому перерахуванні при описі розробленості теми. Тоді як вже було зазначено, те, що автор в багатьом виходить саме з об'єкт-орієнтованої онтології й продовжує її наробки становить сильну сторону роботи.

2. Те ж саме можна сказати й про заявлені метамодерні засади дослідження. Текст дисертаційного дослідження не містить посилань на праці провідних метамодерністів й через це апеляція до метамодерну не виглядає достатньо обґрунтованою не кажучи вже про те, що залучення метамодерну до дослідження не здається доречним взагалі. Можливо, такого враження не виникло, якщо б автор більш детально обґрунтував таке залучення.

3. Як вже було зазначено, перевагою роботи є тлумачення ксенофобного апотропеїзму на підставах філософії психоаналізу. Але ж автором використовуються наробки тільки певного тренду психоаналізу, пов'язаного з дослідженнями Мелані Кляйн, Вільфреда Біона та ін. Тоді як роботу значно збагатило б звернення до лаканіанської традиції розуміння Іншого, зокрема праць Славоя Жижека, який застосовує її при дослідженні найбільш гострих проблем сучасності. Це також позбавило б роботу від деяких прикрих дрібних неточностей. Наприклад, ототожнення відігравання та acting out. Розуміння того, що acting out на відміну від відігравання це те, що не виводить і сцени та не змінює позицію суб'єкта могло б позначити напрямок від використання апотропеїв до реального вирішення проблем, пов'язаних з ксенофобіями.

Втім, зазначені зауваження є скоріше напрямками до подальших досліджень, не знижують високу цінність дисертаційної роботи і не впливають на якість дисертаційної роботи та високий ступінь обґрунтованість висновків.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. No 44. Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року No 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки No 759 від 31.05.2019).

Дисертаційна робота Жеронкіна Антона Володимировича «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздрощів і ненависті» за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 - Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 - Філософія.

Офіційний рецензент,
доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і
практичної філософії
імені професора Й. Б. Шада
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Наталія ЗАГУРСЬКА

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 14:16:11 19.05.2025

Назва файлу з підписом: Zahurska_review_e-підпис.docx.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 155.8 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Zahurska_review_e-підпис.docx.pdf
Розмір файлу без підпису: 158.1 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ЗАГУРСЬКА НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

П.І.Б.: ЗАГУРСЬКА НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2667018140

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 14:16:09 19.05.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000B5C4320105FAAA05

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктору філософських наук,
професорці кафедри теоретичної і
практичної філософії імені професора Й. Б.
Шада Надії КОРАБЛЬОВИЙ,
проспект Незалежності, 4, Харків, 61000

Рецензія

рецензента, доцента кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф.
Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н.
Каразіна, кандидата філософських наук,
Ільїна Іллі Вікторовича на дисертаційну роботу
Жеронкіна Антона Володимировича «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна
магія та символізація заздроців і ненависті»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 - Гуманітарні науки за спеціальністю 033 - Філософія

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дисертація Антона Володимировича Жеронкіна «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздроців і ненависті» є актуальною та важливою в контексті сучасних філософських і політичних дискусій, зокрема в умовах метамодерну, коли дослідження емоцій у зв'язку з об'єктами та їхнього впливу на суспільство набуває особливої гостроти. У сучасному інтелектуальному полі спостерігається підвищена увага до політичних емоцій і ролі об'єктів у формуванні суспільних структур та ідентичностей, що робить роботу Жеронкіна надзвичайно затребуваною.

У своїй дисертації Жеронкін досліджує складні механізми ксенофобії, зокрема через призму апотропеїчної магії — символічних практик, спрямованих на відвернення ворожості та захист від заздроців і ненависті. В цьому контексті дисертант входить в сучасну традицію філософування, яка позначена концепцією політичних емоцій, яку розвивала Марта Нуссбаум.

Вона наголошує, що такі емоції, як страх, відраза, заздрість і ненависть, не лише визначають суспільний клімат, але й можуть бути інструментом політичної мобілізації або роз'єднання. Нуссбаум підкреслює, що політична культура не може будуватися лише на раціональності — емоції є ключовими для створення почуття солідарності та колективної відповідальності. Жеронкін, працюючи в дотичному напрямку, досліджує, як апотропеїчні символи та магичні практики впливають на суспільне сприйняття «чужого» та формують політичні емоції (ксенофобні емоції), але при цьому такі символи та практики пояснюються не в контексті політичної філософії, а в рамках філософії Іншого, Чужого, Ворожого, культурологічних та психоаналітичних досліджень.

Дисертація Жеронкіна також органічно вписується в традицію об'єктно-орієнтованої онтології (ООО), яку розвиває Грем Гарман. Гарман стверджує, що об'єкти відіграють активну роль у політичних процесах, і їхня взаємодія з людськими емоціями формує нові соціальні структури та конфлікти. Жеронкін досліджує, як символи, матеріальні об'єкти та емоційні реакції утворюють ґрунт для виникнення та закріплення ксенофобії, що перегукується з сучасними дослідженнями. У нещодавно виданій збірці *Speculative Affect: Objects and Emotions* (Springer, 2025) дослідники підкреслюють, що афекти та об'єкти тісно взаємопов'язані, а емоційний відгук на об'єкти є ключовим для розуміння соціальної динаміки та політичних процесів.

Таким чином, робота Жеронкіна пропонує нове бачення генеалогії ксенофобії, яке віддзеркалює загальний імпульс сучасних філософських концепцій Нуссбаум та Гармана, а також спекулятивної теорії афекту. Жеронкін проаналізував фундаментально-культурологічні, філософські та психоаналітичні засади ксенофобних емоцій, а також символічні практики та емоційні реакції, які визначають ставлення до «Іншого» та впливають на політичний порядок. Це робить дисертацію Жеронкіна вагомим внеском у

сучасну філософію ксенофобії, емоцій та політичну теорію, відкриваючи нові можливості для аналізу механізмів соціальної інтеграції та конфлікту.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Робота А. Жеронкіна має чітку структуру - вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (192 позиції). Обсяг дисертації - 224 сторінки, із них основний текст дослідження - 207 сторінки.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, основні завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, подано принципові теоретико-методологічні підходи й вказано методи, застосовані в дисертації. Також визначені наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У *Розділі 1* Антон Володимирович Жеронкін досліджує походження та еволюцію ксенофобії як фундаментального суспільного явища, аналізуючи її через призму апотропеїчної магії, феноменології, філософії Іншого та об'єктно-орієнтованої онтології. Він зазначає, що хоча термін «ксенофобія» з'явився в науковому дискурсі лише на початку ХХ століття, саме явище страху та ненависті до Іншого існувало задовго до цього і формувалося під впливом базових психічних реакцій людини на невідоме. Жеронкін звертає увагу на фундаментальну помилку спрощеного трактування ксенофобії як політичного чи соціального феномена, оскільки це зводить її до інструмента маніпуляції, тоді як насправді вона має глибші культурні, психологічні та антропологічні корені. У своєму аналізі Жеронкін спирається на генеалогічний підхід Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко, згідно з яким ксенофобія є результатом дискурсивної влади, що визначає символічні межі між «своїм» і «чужим». Він також активно використовує концепцію феноменології, особливо ідею «погляду Іншого» Жана-Поля Сартра, за якою сором і страх під поглядом Іншого стають ключовими механізмами формування ворожості та прагнення до відчуження. У цьому контексті

апотропеї виступають як символічні об'єкти, що виконують подвійну функцію: вони не тільки символізують Іншого як загрозу, але й захищають від нього через закріплення межі між «своїм» і «чужим». Жеронкін також спирається на ідеї Едмунда Гуссерля та Моріса Мерло-Понті про Іншого як суб'єкта, що є невід'ємною частиною конструювання суб'єктивності та соціальної реальності, та зазначає, що ксенофобія є реакцією на неможливість повного досягнення та контролю над Іншим. Важливу роль у дослідженні відіграє об'єктно-орієнтована онтологія (Грем Гарман, Квентін Мейясу тощо), відповідно до якої об'єкти мають автономний статус і впливають на соціальні структури незалежно від людської свідомості. Жеронкін трактує апотропеї як самостійні актори, що функціонують у соціальних структурах та виконують роль стабілізаторів суспільного порядку, продукуючи афекти заздрості, ненависті та страху. Він наголошує, що об'єкти та символи відіграють активну роль у закріпленні ксенофобії, оскільки вони стають матеріальними маркерами, що визначають «Іншого» як небезпечного та ворожого. Таким чином, Жеронкін поєднує структуралістський, постструктуралістський, феноменологічний та об'єктно-орієнтований підходи, щоб показати ксенофобію як складне явище, що охоплює одночасно емоційний, дискурсивний та онтологічний рівні. Він демонструє, що ксенофобія не є простою реакцією на зовнішню загрозу, а є частиною більш глибокої соціокультурної системи, в якій апотропеїчна магія виконує функцію як психологічного захисту, так і соціального контролю.

У **Розділі 2** автор здійснює детальний аналіз трансформації поняття «апотропей» у різні історичні епохи, спираючись на соціокультурний та філософський контексти. Основна мета розділу полягає в деструкції поняття «апотропей» і спробі простежити, як сучасне сприйняття цього феномена, що зазнало десакралізації та впливу постмодернізму, відрізняється від первісного, сакрального розуміння. Жеронкін застосовує методологію Мішеля Фуко, визначаючи, що повернення до витоків дозволяє виявити

приховані епістемі — ті смислові структури, які формували відношення до апотропеїв у різні періоди історії.

Жеронкін аналізує, як у постмодернізмі поняття «апотропей» поступово витісняється функцією — речі втрачають автономне значення, і їх сприйняття визначається лише виконуваною роллю. У межах постмодерного дискурсу поняття «апотропей» розширюється і починає застосовуватися до текстів, слів, архітектури та інших об'єктів культури. Однак постмодернізм обмежується поверхневим рівнем інтерпретації, зосереджуючись на текстах і коментарях до текстів, що призводить до втрати глибинного розуміння об'єктів. Метамодерн, натомість, прагне повернути об'єкт до центру уваги. Жеронкін відзначає вплив об'єктно-орієнтованої онтології, яка сприймає об'єкти як активних акторів, здатних впливати на соціальну реальність. Ця зміна акцентів спричинила нову хвилю зацікавленості матеріальною культурою та апотропеями як дієвими символами, що мають власний онтологічний статус і соціальне значення.

Особливе місце Жеронкін приділяє зв'язку апотропеїв із ксенофобією. Він показує, що практики захисту від чужинців та злих сил мають спільне коріння в базових емоціях страху, ненависті та заздрості. Категорії «дім», «межа» та «чужий» є ключовими для розуміння ролі апотропеїв у соціальному житті. Жеронкін підкреслює, що апотропеїчна магія історично була реакцією на потребу контролювати хаос і захищати власний простір від загроз із боку Іншого. Це дозволяє йому показати, що апотропеїчна магія є не лише пережитком минулого, а й актуальним механізмом подолання екзистенційної тривоги в сучасному суспільстві.

У **Розділі 3** аналізується феномен пристріту як центрального елемента апотропеїчної магії та його психоаналітична інтерпретація. Жеронкін визначає, що віра в пристріт має глибокі психологічні корені, пов'язані з базовими емоціями заздрості, страху та ненависті, а використання апотропеїв — це форма захисту від цих емоцій та від потенційного руйнівного впливу Іншого. Автор спирається на психоаналітичний підхід, зокрема на концепцію

проекції у Фрейда та теорію об'єктних відносин Мелані Кляйн. Зигмунд Фрейд вказував на зв'язок віри в пристрій із заздрістю: людина, яка відчуває заздрість до іншого, проєктивно переносить цю емоцію на Іншого, що формує очікування загрози з боку Іншого. Саме для захисту від цієї уявної загрози і виникає потреба в апотропеї. В контексті психоаналізу Мелані Кляйн можна інтерпретувати віру в пристрій через зв'язок ранніми параноїдно-шизоїдними станами дитини та її деструктивними оральними імпульсами. Дитина, яка в несвідомих фантазіях «пожирає» об'єкт (наприклад, материнську грудь), очікує, що цей об'єкт почне її переслідувати та руйнувати. Проєктивна ідентифікація цих почуттів на Іншого й стає основою віри в пристрій.

Жеронкін проводить паралелі між феноменом пристріту та ксенофобією. Він зазначає, що сприйняття загрози від Іншого в культурі часто має ті ж самі механізми, що і віра в пристрій: відчуття вторгнення, страх перед втратою контролю та агресивні імпульси у відповідь. Цей механізм працює на несвідомому рівні через психічний процес «контейнерування» (за Біоном), коли одна людина проєктує свої тривожні емоції на Іншого, очікуючи від нього руйнівної реакції. Особливу увагу Жеронкін приділяє аналізу седативної функції апотропеїв. Апотропей виконує роль заспокійливого об'єкта, що допомагає людині впоратися зі страхом та тривогою, створюючи відчуття безпеки. У цьому контексті апотропей виконує функцію «перехідного об'єкта» (за концепцією Д. Віннікотта), подібного до дитячої іграшки або предмета, який допомагає дитині пережити тривогу через відсутність матері. Проте на відміну від класичних перехідних об'єктів, апотропей діє не на рівні інтерсуб'єктивності, а на рівні матеріальної культури – його функція полягає не в комунікації, а у створенні відчуття контролю над середовищем.

Важливим відкриттям Жеронкіна є те, що віра в пристрій та використання апотропеїв можна розглядати як форму емоційно-регуляторної практики. Апотропейчна магія дозволяє людині справлятися зі страхом та

фрустрацією, використовуючи зовнішній об'єкт як захисний механізм. Однак ця практика має двоїстий ефект: з одного боку, апотропей заспокоює та створює ілюзію контролю, а з іншого – він постійно нагадує про потенційну загрозу та тривогу, змушуючи людину залишатися в стані постійної напруги та готовності до захисту.

У *Розділі 4* дисертант досліджує ксенофобію через призму тріади “Інший/Чужий/Ворожий”. Автор розрізняє ці поняття, зазначаючи, що ксенофобія спрямована саме на Ворожого — об'єкт, якого суб'єкт сприймає як загрозу. Інший та Чужий можуть викликати тривогу чи відторгнення, але лише Ворожий стає об'єктом активної агресії. Це відрізнєння базується на феноменологічній концепції “первинної структури об'єктності” — несвідомого механізму, що визначає, як людина сприймає нові об'єкти та реагує на них.

Автор виокремлює чотири типи ксенофобії. Перша — психотична ксенофобія, коли психіка не здатна інтегрувати Чужого, викликаючи страх і агресію. Друга — ксенофобія ототожнення, коли внутрішні проєктивні переживання переносяться на Іншого, якого автоматично сприймають як Ворожого. Третя — напівсвідома ксенофобія, яка формується на рівні ідеологічних переконань і політичних установок. Четверта — ксенофобія уникнення, коли людина здатна контактувати з Іншим, але прагне ізолювати його від свого життєвого простору.

Апотропеїчна магія, за Жеронкіним, пов'язана переважно з першими двома типами ксенофобії. Апотропей виступає об'єктом, що заспокоює людину, створюючи ілюзію контролю над загрозою. Однак сучасна десакралізація послаблює цю функцію. Сучасна ксенофобія, на думку автора, поглиблюється через глобалізацію, мультикультурність і політизацію страху. Водночас феномен ксенофобії частково витісняється з політичного та соціального дискурсу, що ускладнює ефективну роботу з цим явищем. Жеронкін робить висновок, що подолання ксенофобії потребує не лише

соціальних змін, але й терапевтичної роботи з глибинними механізмами людської психіки.

Висновки повно й змістовно підсумовують результати дослідження й співвіднесені з поставленими завданнями.

Список використаних джерел переважно складений з неперекладеної іноземної наукової літератури (усього 36 з 192 позицій є україномовними джерелами).

Структура дисертації є логічною, її мета і завдання прямо корелюють з обраною темою та визначеною проблематикою дослідження. Виклад матеріалу послідовний, аргументований і грамотний. Дисертація А. В. Жеронкіна є цілісним і завершеним дослідженням, вона оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки №759 від 31.05.2019).

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертація «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздрощів і ненависті» є релевантною для кафедральних дисциплін «Соціальна філософія», «Політична філософія», «Структуралізм та пост-структуралізм» тощо.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження висвітлено в восьми публікаціях А. В. Жеронкіна у фахових наукових виданнях України (3 статті) з 2023 по 2024 роки. Також важливі наукові результати дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Здобувач володіє широкими теоретико-методологічними компетенціями щодо дослідження мовного імперіалізму. Основні положення та результати

дисертації є науково обґрунтованими й достовірними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми дослідження.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Наукова новизна дослідження полягає у першій в українській філософській думці спробі реконструювати «історію ксенофобії» та виявити її антропологічну, соціальну і онтологічну сутність через аналіз апотропеїв як пам'яток матеріальної культури. Вперше в межах філософських досліджень ксенофобію розглянуто як психічну установку, яка формується з дитячого страху перед незнайомцями — базового переживання, що виникає в перший рік життя у відповідь на параноїдно-шизоїдну тривогу та оральні деструктивні імпульси. Автор визначив чотири типи ксенофобії (психотична, ксенофобія ототожнення, напівсвідома та ксенофобія уникнення), що відображають різні рівні психічної інтеграції Чужого та Ворожого в свідомості суб'єкта. Це дозволило вперше концептуалізувати поняття "первинної структури об'єктності" як базового механізму встановлення ментального зв'язку з Іншим, що визначає характер першої емоційної реакції на Чужого.

Важливим внеском є гіпотеза про зв'язок ксенофобії та апотропеїчної магії як способу захисту від загрози, що виходить від Іншого. Доведено, що апотропеї виступають не тільки об'єктами матеріальної культури, але й виконують седативну функцію, допомагаючи суб'єкту заспокоїтись через символічне приборкання страху перед Чужим та Ворожим. У дослідженні вперше запропоновано розглядати апотропеї як феномен у межах «профілактичного дискурсу», відокремленого від «медичного дискурсу», що відображає спробу суб'єкта захистити себе від глибинних психічних загроз. Описано чотири рівні класифікації апотропеїв (за матеріалом, формою, джерелом сили та призначенням) та визначено історичні етапи розвитку апотропеїчної магії — від кочового до сучасного періоду десакралізації.

Дослідження поглибило феноменологічний аналіз взаємозв'язку між категоріями «Інший», «Чужий» та «Ворожий», продемонструвавши їхню діалектичну природу та механізм трансферу. Визначено, що феномен ксенофобії має ідеологічний, емоційний та онтологічний рівні прояву, що впливає на способи його подолання. Розмежування між трьома типами Іншого та Ворожого дозволяє уточнити характер психічних механізмів, що лежать в основі ксенофобії, і розробити більш точні методи її корекції. Таким чином, робота Жеронкіна відкриває новий напрям в осмисленні ксенофобії як багаторівневого соціокультурного феномену, закладаючи основу для подальших міждисциплінарних досліджень у цій сфері.

6. Теоретичне значення дисертації

Теоретичне значення дисертації Антона Володимировича Жеронкіна полягає в тому, що вона пропонує цілісну концепцію ксенофобії, враховуючи її емоційний, соціальний та матеріальний виміри. Хоча автор безпосередньо не залучає ідей Марти Нуссбаум чи Грема Гармана, його підхід виявляється співставним із сучасними тенденціями дослідження політичних емоцій та об'єктно-орієнтованою онтологією: Жеронкін ґрунтовно розглядає роль речей (апотропеїв) у конструюванні страху та ненависті до «Чужого», а також наголошує на тому, що емоції відіграють не менш важливу роль, ніж раціональні засади у політичній та суспільній сфері.

Це дослідження є актуальним в умовах метамодерну, коли ретельне вивчення політичних емоцій і «повернення до речей» відбувається паралельно. Жеронкін показує, що ксенофобія має глибокі психічні та культурно-історичні корені, які розгортаються через складну взаємодію об'єктів і простору з людськими очікуваннями та переживаннями. Такий підхід виходить за межі традиційного антропоцентризму, демонструючи, що речі (апотропеї) можуть виступати повноцінними «учасниками» у формуванні страху та заздрості, а не бути суто пасивними символами.

Таким чином, дисертація розширює філософське осмислення ксенофобії як багаторівневого явища, що включає індивідуальні емоції, соціальні інститути та матеріальні об'єкти. Ідеї Жеронкіна, співставні з доробком Нуссбаум і Гармана, відкривають нові перспективи для міждисциплінарних досліджень у сфері історії емоцій, політичної антропології та феноменології речей. Цей підхід допомагає точніше зрозуміти механізми формування ворожості до Іншого, а також пропонує шляхи її подолання, враховуючи взаємодію психічних процесів, культурних практик і матеріальних аспектів реальності.

7. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження Антона Володимировича Жеронкіна виявляється насамперед у можливості розробки нових підходів до профілактики та подолання ксенофобії, що ґрунтуються на глибокому розумінні її психічної та об'єктної природи. Автор наголошує, що страх перед «Чужим» закладається ще в дитинстві, тож пропонує зосередити зусилля на унеможливленні формування «ксенофобних неврозів» у перші роки життя. З практичного погляду це означає необхідність запровадження психологічних програм із ранньої діагностики та лікування тривожних розладів у дітей, а також створення системи підготовки дорослих (зокрема, батьків і педагогів) до конструктивного супроводу дитячих страхів і формування здорового сприйняття «Іншого».

Дисертація також вказує на те, що матеріальна культура виконує «седативну функцію», а отже, міські простори, соціальні інфраструктури та культурні практики (зокрема, фестивалі, освітні заходи, виставки) можуть бути спроектовані й організовані так, щоб знижувати рівень тривожності в суспільстві й стимулювати відкритість до різних форм «Іншості». З погляду урбаністики та культурного менеджменту, це означає втілення «апотропеїчних» принципів у дизайн вулиць, громадських просторів, архітектурних ансамблів, аби люди почувалися безпечніше та мали змогу

налагоджувати комунікацію з Іншими. Така практика здатна зменшити напруженість, що виникає через швидкі зміни, спричинені глобалізацією та мультикультурністю.

На рівні соціальної та політичної взаємодії висновки Жеронкіна допомагають глибше зрозуміти, що ксенофобія часто виникає з «профілактичного дискурсу» — люди просто намагаються захистити себе від уявлених загроз. Звідси впливає потреба в комплексних програмах (зокрема, психотерапевтичних, освітніх, інформаційних), спрямованих на компенсацію вже завданої моральної шкоди та допомогу тим, чиї ксенофобні установки стали частиною особистості. Автор також наголошує на важливості «пізнавального фармакону»: посилення допитливості до Чужого, набуття нових знань про інші культури, мови та традиції як дієвого способу запобігти надмірному накопиченню страху й ворожості. Такий підхід може бути корисним для державних та неурядових організацій, які розробляють стратегії порозуміння в багатонаціональних громадах і прагнуть мінімізувати конфліктність у суспільстві.

8. Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації А. В. Жеронкіна, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірка наявності текстових запозичень в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату (Коефіцієнт подібності 1 = 6.14 %; Коефіцієнт подібності 2 = 3.14 %), тобто дисертація А. В. Жеронкіна цілком відповідає вимогам академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Відзначаючи високий теоретико-методологічний рівень дисертаційної роботи, наданої для рецензування, її практичну значимість та науково

обґрунтовану новизну, маємо звернути увагу на деякі дискусійні моменти, які могли б доповнили дисертаційне дослідження або розставити певні акценти.

1. Дисертаційна робота загалом не наводить жодного визначення ксенофобії з наукової літератури, що дозволяє автору універсалізувати це явище, яке тим не менш пов'язується з певним негативним ставленням до Іншого (або «страхом перед Чужим» (с. 2)), а також пояснюється через культурологічний аргумент про поширеність апотропеїв із «доісторичних» часів і психоаналітичний аргумент щодо дитячих страхів («Дослідження апотропеїчної магії також демонструє, що страх перед Чужим є природною рисою людини, яка для когось є більш характерною, для когось – менш» (с. 193)). Автор дисертації, фактично, демонструє, що будь-який об'єкт може розглядатися як «апотропеїчний» (музичний твір, стіна, краса, слова тощо), а будь-яка незгода з «Іншим» — як відгомін дитячих параноїдно-шизоїдних імпульсів. Через це складається враження, ніби вся матеріальна культура має виключно захисну функцію перед «Ворожим» або «Чужим», а всі люди, які будь-коли зазнавали фрустрацій у дитинстві, мимоволі опиняються в категорії «ксенофобів». У результаті втрачається специфіка: не видно, чим відрізняються ксенофобські установки сучасної антиемігрантської політики від, наприклад, традиційних уявлень про «зле око». Замість аналізу конкретних політичних чи соціальних умов, де ксенофобія набуває загрозливих форм, робота створює відчуття надто широкої антропологічної парадигми, у якій ксенофобія стає «вічною» та усядищою. Така гранична узагальненість робить висновки дисертації складними для практичного застосування, оскільки будь-яка спроба пояснити реальну (зокрема, сучасну) ксенофобію через апотропеїчні артефакти та дитячі проєкції здається не здатною показати, як саме ці явища функціонують тут і тепер, у складному контексті глобалізації, соціальних медіа, війн та масових міграцій. Взагалі, виникає питання про доречність використання поняття ксенофобії, якщо семантика цього поняття в філософській літературі

не з'ясовується, точніше заміщується культурологічними та психоаналітичними уявленнями.

2. Автор говорить про ксенофобію в контексті філософії, але при цьому звертається переважно до феноменології Іншого та феноменології Чужого. Дисертант активно використовує філософські концепти, пов'язані з Іншим і Чужим (наприклад, у працях Левінаса, Вальденфельса та Шмітта), але при цьому оминає безпосередній філософський аналіз самої ксенофобії як концепту, не наводиться жодного фрагменту де б цей термін використовувався у цих філософів. Виходить так, що філософський контекст ксенофобії опосередковується через проблематику Іншого та Чужого, що призводить до розмиття меж між цими явищами, оскільки ще Зігмунт Бауман казав, що ксенофобію не потрібно змішувати з гетерофобією. У результаті ксенофобія постає не як самостійний філософський феномен, а як похідний ефект від загальнішої взаємодії з Іншим чи Чужим. Такий підхід ускладнює розуміння специфічної природи ксенофобії та її соціальних і політичних механізмів.

Тим не менш, в філософській літературі є безпосередні згадки про термін «ксенофобія», при чому, що цікаво, здебільшого ці згадки вбудовані в суспільно-політичний контекст. Жак Дерріда розглядає ксенофобію як політичний інструмент, за допомогою якого як праві, так і ліві політичні сили маніпулюють суспільними страхами, використовуючи риторику "захисту соціального тіла" від зовнішньої загрози через контроль імміграції, створюючи при цьому уявний поділ між "своїми" та "чужими". Імануель Валлерстайн і Ет'єн Балібар розглядають ксенофобію як інструмент політичного та економічного контролю, де сучасний расизм набуває форми «неорасизму», що виправдовує соціальну ізоляцію та нерівність через захист культурної ідентичності та суспільного порядку. Шанталь Муфф вважає, що правий популізм використовує ксенофобський дискурс для створення опозиції «ми» проти «вони», де «ми» — це «простий народ», а «вони» — політичні еліти, інтелектуали та мігранти, яких звинувачують у руйнуванні

національної ідентичності та традицій. Ноам Чомскі вважає, що Дональд Трамп майстерно використав расизм і ксенофобію, що мають глибоке коріння в американській історії та культурі, щоб мобілізувати електорат через страх перед «загрозою» з боку мігрантів і зростаючої втрати білої більшості. Розі Брайдотті розглядає ксенофобію як інструмент політичної маніпуляції в умовах пізнього постмодерну, що базується на страху перед глобалізацією та загрозою втрати національної ідентичності, водночас використовуючи риторику культурної відмінності для виправдання соціального виключення та нерівності. Зігмунт Бауман описує ксенофобію як спосіб захисту соціального порядку від амбівалентності, коли відчуття невизначеності й бажання уникнути її призводить до спроб дискредитувати й принизити інші культури, утвердити «природність» власної культури через риторику чистоти й забруднення, а також через ідею права жити окремо від інших культур. Корнел Уест розуміє ксенофобію як морально і політично руйнівне явище, що проявляється у страху, ворожості та упередженні до "інших", причому як з боку панівних груп (расизм, гомофобія, антисемітизм), так і з боку маргіналізованих спільнот (наприклад, чорний антисемітизм), і наголошує, що боротьба з усіма формами ксенофобії є критично важливою для збереження моральної цілісності демократичного суспільства та успіху руху за громадянські права. Цей перелік можна продовжувати. Отже, ксенофобія в сучасній філософській думці розглядається як політичний та соціальний інструмент маніпуляції і контролю, що використовується для зміцнення суспільних поділів, виправдання соціальної ізоляції та нерівності через риторику захисту ідентичності, страху перед "чужими" та загрозою втрати культурної і політичної стабільності.

Важливо, що є певний консенсус в розумінні ксенофобії й у сучасних дослідників правих рухів. Сара Гаррісон розглядає ксенофобію як інструмент формування «негативної ідентичності», коли політичні партії правого спектру використовують риторику «ми проти них» для виключення іноземців та інших меншин із національної спільноти, позиціонуючи їх як загрозу

національній ідентичності та соціальному порядку. Леоні де Йонге пише про нативізм як про ксенофобську форму націоналізму, що базується на переконанні, що держава повинна належати виключно «корінній» групі, а всі «чужорідні» елементи (люди чи ідеї) становлять загрозу для однорідної нації, що пояснює ксенофобську риторику правих популістських партій у Західній Європі. Мейбл Березін вважає, що правий популізм у сучасній Європі формується як реакція на імміграцію, яка приносить «чужих» людей та ідеї, що і є основою ксенофобії.

3. В дисертації спостерігається деяка методологічна непослідовність у використанні об'єктно-орієнтованої філософії (ООФ) та акторно-мережевої теорії (АМТ), розробленої Бруно Латуром. Грем Гарман у своїх дослідженнях наполягав на тому, що об'єкти виникають, формуються та змінюються саме через декілька сутнісних симбіозів з іншими об'єктами. У випадку Голландської Ост-Індської компанії Гарман показав, як саме декілька симбіозів цього об'єкту з іншими об'єктами (наприклад, спеції) вирішили його долю. Для виявлення цих об'єктів Гарман прочитав декілька історичних праць про Голландську Ост-Індську компанію. Водночас надмірна залежність від певних симбіотичних зв'язків у підсумку призвела до її занепаду. За логікою Гармана, кожен об'єкт виникає, розвивається та знищується. Гарман виступав проти знищення об'єктів через надрив (контекстуальні пояснення) та підрив (через елементарні складові). Втім, в дисертації ми якраз бачимо контекстуалізацію ксенофобії.

Латур у своїх роботах розвивав схожу ідею, проте акцентував на взаємодії акторів — він вважав, що соціальні явища можна зрозуміти лише через дослідження мережі акторів, способів їх взаємодії та механізмів, через які вони надають значення своїм діям. Якщо слідувати логіці Латура, дослідження ксенофобії повинно було б показати, як саме ксенофобія пояснюється та структурується самими ксенофобами, а також через мережі політичних, технологічних, економічних, соціальних і культурних взаємодій. Дисертант натомість вдається до редукціоністського підходу — він фактично

підмінює ксенофобію апотропеями та несвідомим як універсальними об'єктами. Такий підхід порушує базові принципи АМТ, адже Латур завжди наголошував на тому, що не можна пояснювати дію одного актора через інший актор чи зовнішні обставини, але тільки потрібно описувати дії усіх акторів в мережі та давати їм голос, оскільки вони самі можуть за себе щось сказати та пояснити власні дії.

Особливо важливо звернути увагу на ставлення Латура до психоаналізу, оскільки дисертант явно використовує психоаналітичний інструментарій для пояснення ксенофобії. Латур критикував психоаналіз за його прагнення пояснити все через єдину універсальну структуру — несвідоме. На думку Латура, психоаналіз діє за тим же принципом, що й інші модерністські проєкти: він намагається викрити приховані механізми, зробити їх видимими та зафіксувати в межах єдиної інтерпретаційної схеми. Однак Латур наголошував, що такий підхід фактично знищує агентність акторів. Філософ закликав не обмежуватися поясненням через несвідоме, а розширювати мережу аналізу, включаючи в неї політичні, економічні та соціальні чинники. Не можна сперечатися з тим, що ксенофобія має зв'язок з психічним, але вона також має зв'язок з іншими акторами. Таким чином, дисертація Жеронкіна демонструє методологічну суперечність: з одного боку, вона використовує інструментарій об'єктно-орієнтованої філософії та акторно-мережевої теорії, але з іншого боку — підмінює реальні мережі соціальних взаємодій універсальною психоаналітичною схемою.

4. Це дослідження з деякими обмовками можна вважати метамодерністським через суперечність із логікою метамодерну. У модернізмі критика будувалася на підриві всього сакрального, міфологічного, ідеалізованого та ідолізованого. В дисертації ми бачимо ніби «перевернутий» модерністський жест: автор використовує знання про апотропеї для пояснення ксенофобії, фактично підриваючи саму реальність цього феномену. Проблема ксенофобії стає нерозв'язною в принципі, оскільки поміщується в несвідоме — її вирішення відкладається. Таким чином, цей «перевернутий

модерн» фактично зливається з постмодерністським песимізмом, у якому явища контекстуалізуються настільки глибоко, що стають нездоланими та невідворотними.

Крім того, Бруно Латур, метамодерністський мислитель і творець акторно-мережевої теорії, на якого посилається неодноразово автор дисертації (с. 21, 45, 85-86, 88, 94 тощо), вважав поділ на факти та цінності (тобто розмежування між наукою та політикою) суто модерністським жестом. У своїх працях Латур наголошував, що факти й цінності завжди взаємопов'язані, гібридизовані: будь-яке наукове твердження неминуче має нормативний зміст і не може існувати у відриві від морального чи політичного контексту. Дисертант, навпаки, свідомо намагається позбавити ксенофобію будь-яких моральних та політичних конотацій, представляючи її як «об'єктивний», деполітизований феномен несвідомого. По суті, він хоче звільнити ксенофобію від її політичного змісту, трактуючи її як культурологічну або психоаналітичну універсалію, вбудовану в людську природу. Такий підхід створює дві серйозні проблеми. По-перше, він знімає питання відповідальності за ксенофобні дії, оскільки вони начебто є природною частиною людської психіки. По-друге, цей підхід відкриває шлях до використання ксенофобії в політичних цілях — якщо ксенофобія є природною й універсальною, то праві рухи можуть сприйняти це як легітимізацію своїх ідеологій. Латурова інтерпретація модерністського поділу на факти та цінності якраз полягала в тому, що наукове дослідження ніколи не є нейтральним і не може уникнути нормативних наслідків. Відмова Жеронкіна від морального виміру ксенофобії не робить його дослідження об'єктивним — навпаки, воно лише прив'язує цю працю до акторів, від яких свідомо автор позбавився з самого початку, виступаючи проти «“моралізації”», [яка] дуже часто закриває від дослідника цілісну структуру ксенофобії та переживання її ситуативного чи перманентного носія... зведення явища ксенофобії до площини політичного (впливу інформаційних та когнітивних війн, електоральної боротьби тощо). Ці позиції відмовляють ксенофобії в

більш суттєвому та фундаментальному місці у людській культурі, щоб принизити її та зменшити розміри її образу» (с. 28). Втім, автор повністю усвідомлював усю складність та мережевість феномену ксенофобії: «Виникає ксенофобія також не лише з психологічних причин. Вона відчутно пов'язана також з соціальними структурами, культурною динамікою, діяльністю державних інституцій, інформаційно-психологічними спеціальними операціями в умовах гібридної війни» (с. 17). Втім, все ж таки А. В. Жеронкін свідомо вирішив скоротити кількість акторів, редукувати зв'язки. Теза про відмову від моралізації та політизації ризикує призвести до повної легітимації ксенофобських поглядів: якщо всі завжди були ксенофобами (бо всі мають ранні дитячі травми й усі використовують магічну «апотропеїчну» матеріальну культуру), то немає сенсу з цим боротися, а політичний і культурний опір ксенофобії перетворюється на безплідну ілюзію. Водночас саме ксенофобія в наш час несе безпосередню загрозу правам меншин, біженців чи етнічних груп. Ігнорування того, як ксенофобія функціонує в руках крайніх правих сил або використовується у виборчій боротьбі, може спричинити викривлене уявлення, ніби це суто «психічна» проблема, без політичного контексту та без структурних наслідків. У цьому сенсі дисертація ризикує потрапити в пастку, де претензія на «нейтральний» аналіз насправді консервує реакційні погляди та виправдовує пасивність у ставленні до ворожості проти «Іншого».

Втім, ці зауваги й запитання є елементом наукової дискусії і не впливають на загальну високу оцінку дисертації А. В. Жеронкіна.

10. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

А. В. Жеронкін представив цілком самостійну й завершену кваліфікаційну наукову працю, ретельно виконавши завдання з дослідження генеалогії ксенофобії, що повністю відповідає заявленій темі. Новизна й наукова цінність дисертаційної роботи полягає в аналізі ксенофобії через призму апотропейчної магії та психоаналітично-феноменологічних розвідок.

Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261, отже здобувач Антон Володимирович Жеронкін заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний рецензент,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри теоретичної і практичної
філософії імені проф. Й. Б. Шада
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Ілля ІЛЬІН

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 14:13:14 19.05.2025

Назва файлу з підписом: Рецензія_Ілля_Ільїн_e-підпис.docx.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 276.4 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Рецензія_Ілля_Ільїн_e-підпис.docx.pdf
Розмір файлу без підпису: 289.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ІЛЬІН ІЛЛЯ ВІКТОРОВИЧ

П.І.Б.: ІЛЬІН ІЛЛЯ ВІКТОРОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3233018752

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 14:13:11 19.05.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000A64F4201F7B9F405

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: 021

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00

Голові разової
спеціалізованої Вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Надії КОРАБЛЬОВИЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доцента, завідувача кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту кандидата філософських наук (спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії), Толстова Івана Вікторовича на дисертацію Жеронкіна Антона Володимировича «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздрощів і ненависті», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дисертаційне дослідження зосереджене на феномені ксенофобії як складному соціокультурному, психологічному та філософському явищі, який набуває особливої актуальності в умовах сучасної глобалізованої та полікультурної дійсності. Антон Володимирович виходить із тези, що культура модерну та її постмодерні (чи постгуманістичні) трансформації створили специфічний антропотип – чутливий, емоційно нестабільний, часто байдужий до Іншого, який схильний до сприйняття іншості як загрози. Цей тип особистості поєднує гіперреакцію на прояви «мови ненависті» із водночас поверхневим емоційним залученням до глибших гуманістичних цінностей. У такому контексті ксенофобія стає симптомом ширших цивілізаційних зрушень [с. 17].

Дисертант підкреслює, що ксенофобія – це не просто особистісна установка, а явище, яке зачіпає всі рівні суспільного буття: від побутової комунікації до політичного дискурсу. Коли вона стає ідеологемою, її вплив проявляється в трансформації політичного простору, електоральній поведінці,

загостренні соціальної напруженості, а в радикальних випадках – у зростанні криміногенності. Ба більше, навіть сама поява дискурсу про ксенофобію – без її яскравих проявів – може провокувати суспільну поляризацію.

Питання ксенофобії важливе і для філософського осмислення, адже воно торкається фундаментального відношення «Я-Інший», що є центральним для філософської антропології, феноменології та етики.

Цінність та новизна дослідження полягає в спробі поєднати аналіз ксенофобії з вивченням апотропеїчної магії – символічних практик захисту від зла й небезпеки. Аргументуючи, що апотропеї (амулету, обереги тощо) є не лише елементами магійного мислення, а й культурними маркерами страху перед Іншим, автор висуває гіпотезу: « ... що апотропеї за самою своєю суттю спрямовані на: (а) захист від Інших (як реальних, так і уявних); (б) підкреслення своєї ідентичності (здебільшого, релігійної)» [с 18].

У роботі пропонується міждисциплінарний підхід, що спирається на філософію, психоаналіз, історію емоцій, феноменологію, об'єктно-орієнтовану онтологію та соціальну антропологію. Зокрема, використовуються концепції М. Фуко, Ж. Дерріда, Дж. Батлер, З. Фрейда, М. Кляйн, В.Р. Біона, Е. Левінаса, М. Бубера, Е. Гуссерля та ін., а також методи вивчення матеріальної культури.

Дослідження актуальне також у контексті воєнного стану в Україні: колективна тривога, страх, ненависть та ПТСР сприяють поширенню захисних практик, у тому числі через символічні об'єкти. Здобувач припускає, що апотропеї можуть відігравати важливу роль у психотерапії й культурному відновленні після війни.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому й оформлення.

Дисертація являє собою самостійне, завершене та цілісне наукове дослідження. Текст роботи добре структурований, викладений професійною мовою, відрізняється гарним рівнем методологічної культури та науковим стилем мовлення. Робота складається з 4 розділів, кожен з яких має підрозділи, містить висновки до кожного розділу. Висновки дисертаційної роботи підкреслюють наукову новизну проведених досліджень та логічно виходять із

викладеного матеріалу, достатньо повно його відображають, дають відповідь на поставлені в роботі мету та завдання дослідження.

Перелік використаної літератури включає 193 джерела, додатки містять список публікацій здобувача за темою дисертації. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. No 44 (редакція від 01.01.2024 р.), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. No 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Філософія і багатоманіття соціокультурних світів» (номер державної реєстрації: 0119U102260).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає критеріям вивіреності, логічності та достеменності. Робота має логічну побудову, її основний зміст викладений у чотирьох взаємопов'язаних розділах. Ще зі вступу стає очевидним, що робота є ґрунтовним дослідженням, написаним самостійно. Аналіз дослідницького підґрунтя та засобів, виведених наукових висновків, критичність в ході викладу матеріалу, що дозволили вивести ключові результати – достатньою мірою обґрунтовані. Їхня наукова достеменність не викликає сумнівів, оскільки отримані внаслідок ґрунтовної аналітичної роботи результати тримаються на вагомості підмурка значної джерельної бази. В основу дисертаційної роботи покладено значну кількість праць провідних вітчизняних

та іноземних представників філософської думки, а також вивірену методологію, яка є досить адекватною щодо предмета та завдань дослідження.

Варто зазначити, що завдання дослідження, положення наукової новизни, результати та висновки роботи є логічно взаємопов'язаними і відображають авторський внесок. Достеменність отриманих результатів посилена відповідним доробком дисертанта: фахові статті, тезові матеріали, що було опубліковано у фахових наукових періодичних виданнях й оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Аналізуючи дисертаційну роботу Антона Володимировича, необхідно зазначити, що здобувач не просто теоретизує та викладає дослідницький фактаж за темою проведеного дослідження, але й свідомо підходить до реалізації своєї роботи увиразнюючи це в можливих перспективах для української культури нашого сьогодення.

Перший розділ дисертації присвячений аналізу методологічних основ дослідження ксенофобії, що поєднує підходи «історії емоцій», «історії ідей» та філософії. Витоки цього підходу простежуються в «генеалогічному методі» Ф. Ніцше, з подальшим впливом школи «Анналів» та постструктуралізму. Особливу увагу приділено метафізичному та соціальному «повороту до матеріальності», який актуалізував дослідження матеріальних проявів емоцій. Ксенофобія розглядається як феномен, що має ідеологічну, емоційну та онтологічну складові. Водночас підкреслюється новизна підходу: дослідження ксенофобії через функціонування апотропеїв як нераціоналізованої форми емоційної практики страху та відторгнення Іншого. Як зазначає дисертант: «На цей момент ми маємо велику кількість досліджень, присвячених зв'язку ксенофобії та апотропеїв, як і їх зв'язку з емоціями страху, ненависті, заздрощів. Але всі ці дослідження ставили за мету зрозуміти сутність апотропея через звертання до психологічної категорії «емоцій», а поточне дослідження базується на протилежному прагненні – спробі зрозуміти сутність ксенофобії на тому, як в різні проміжки часу апотропеїчна магія функціонувала як форма «нераціоналізованої ксенофобної практики» [с. 89].

У другому розділі розглядається апотропей як складний соціокультурний феномен, класифікований за матеріальними, формальними, функціональними та онтологічними критеріями. Досліджено етапи історичної трансформації апотропейних практик – від номадичних форм до сучасного постмодерного синкретизму. Особлива увага приділена зміні уявлень про «Дім» та лімінальні простори, інституціоналізації та десакралізації апотропείв, їх еволюції від сакральних артефактів до естетичних та демонстративних об'єктів. Головний висновок розділу полягає в тому, що апотропей – це не просто архаїчні магичні предмети, а складні соціокультурні артефакти, які протягом історії змінювали форму, функцію та значення, але завжди залишалися засобом символічного (і часто емоційного) захисту межі між Своїм та Чужим. Навіть у добу постмодерну апотропей продовжують функціонувати як інструменти ідентифікації, контролю тривоги й оформлення культурного простору – хоч і в оновленому, часом демонстративному чи естетизованому вигляді [с. 139].

Третій розділ роботи присвячений психоаналітичному дослідженню дослідження джерел «захисної магії» та ксенофобії. В ньому зазначається, що згідно з фрейдистським та постфрейдистським підходами, апотропей виступає як засіб проєктивного захисту від тривоги, викликані власними деструктивними імпульсами, заздрістю та проєктивною ідентифікацією. Він функціонує як перехідний об'єкт (за Д. Віннікотом) і водночас як елемент «емоційно-регуляторних практик», що виконує седативну роль, заспокоюючи психіку шляхом взаємодії з матеріальними об'єктами [с. 159]. Проте така взаємодія має і зворотний ефект – нагадуючи про потенційну загрозу, апотропей підтримує стан постійної настороженості, пов'язаної з образом Чужого.

Таким чином, на думку дисертанта, апотропейні об'єкти та практики є психоаналітичними механізмами захисту від внутрішньої тривоги, пов'язаної з образами Чужого, Іншого та ксенофобними переживаннями, а також слугують засобом емоційної саморегуляції через матеріальну культуру.

У заключному, четвертому розділі дисертації ксенофобія розглядається як багатовимірний психосоціальний феномен, що формується на основі глибинних

психічних структур сприйняття Іншого. Її еволюція значною мірою залежить від впливу соціальних, культурних та глобалізаційних чинників. Автор наголошує, що для адекватного розуміння й подолання цього явища необхідно враховувати як індивідуальні психологічні механізми, так і колективні символічні практики – зокрема ті, що реалізуються через об'єкти матеріальної культури (апотропеї), які виконують емоційно-регулятивну функцію. У цьому контексті запропоновано поняття «первинної структури об'єктності» [с. 179], що описує ранню емоційну матрицю сприйняття Іншого, Чужого чи Ворожого. На її основі розкрито динаміку переходів між модусами «Інший/Чужий/Ворожий» і відповідно – «Тотожний/Свій/Дружній», що реалізується через механізм «двоетапного розкриття».

Ксенофобія подається не як єдине ціле, а як спектр реакцій – від глибоко регресивних (психотичних) до напівсвідомих і ідеологічно зумовлених форм. Особливу увагу приділено апотропеям як інструментам емоційного самозаспокоєння, особливо ефективним при ранніх, малодиференційованих проявах ксенофобії.

Розділ завершується аналізом того, як глобалізація, мультикультуралізм та руйнування сакрального статусу меж (просторових, культурних, особистісних) призводять до парадоксальної ситуації: водночас відбувається витіснення ксенофобії й її загострення. У цьому контексті особливо небезпечною є маніпуляція ксенофобними емоціями в інформаційних війнах.

5. Основні наукові результати, отримані автором, та їхня наукова новизна

У дисертації Жеронкіна А.В. представлені результати, які повною мірою спрямовані на визначення джерела ксенофобних афектів, ксенофобних ідеологій і ксенофобної поведінки в структурі «ментального світу» людини та структурах соціокультурного простору. Дослідження є першою спробою в українській філософській традиції здійснити реконструкцію «історії ксенофобії» як філософського, культурологічного та психоаналітичного феномена.

Основні положення дисертаційної роботи, що містять беззаперечну її наукову новизну, полягають у такому:

- визначено, що ксенофобія є психічною установкою, яка формується ще з поширеного серед дітей «страху перед незнайомцями», а джерело цього страху знаходиться в першому році життя, в базовому переживанні параноїдно-шизоїдної позиції та власних деструктивних оральних імпульсів;

- описані чотири типи ксенофобії: психотична ксенофобія (ксенофобія найбільш фундаментального рівня, коли психіка людини не здатна безпечно інтегрувати нічого Чужого та незвичайного), ксенофобія ототожнення (ксенофобія, яка базується на емоціях, що переносяться на маловідомий об'єкт з внутрішніх об'єктів по принципам феноменологічної чи структурної схожості), напівсвідома ксенофобія (ксенофобія, яка виникає через ідеологічне доктринування, здатне впливати і на свідомість, і на несвідомий шар людської психіки), ксенофобія уникнення (тип ксенофобії, коли людина здатна сприймати Чужого в міжособистісному контакті, але не хоче допускати змін свого життєвого світу “вторгненням” цього Чужого, задля чого і реалізує “профілактичні” дії для захисту від чужинців на соціальному, політичному, комунікаційному рівнях);

- концептуалізовано поняття «первинна структура об'єктності» та висунута гіпотеза про її трансфер на Іншого, як про базовий механізм встановлення ментального зв'язку, з якого починається будь-яка взаємодія суб'єкта з Іншим;

- аргументована необхідність розділення ксенофобії на три рівні втілення: ідеологічний, емоційний та онтологічний;

- доведена дотичність апотропеїчної магії до ксенофобних практик;

- продемонстровано, що в «деструкційному» постмодерному дискурсі про апотропей йде мова вже не стільки як про річ, а скоріше як про функцію – говорять про «апотропеїчну функцію» чогось, а не про саму цю річ, як про унікальну категорію речей;

- створені класифікації апотропеїв за чотирма критеріями матерія

(апотропеї неживої природи, апотропей-елемент ландшафту, апотропеї живої природи, емблематичні апотропеї, апотропей-дія), форма (апотропей-прикраса, апотропей-прáвда, апотропей-декорація, лінгвістичні, звукові та ароматичні апотропеї), джерело сили (апотропеї, які отримують сакральність та силу від: форми, природи, напряду від богів, від ритуальних дій, від дару, від виробника чи самого процесу виробництва) та призначення (універсальні та спеціалізовані).

6. Практичне значення одержаних результатів

Науково-методичні результати поданої дисертаційної роботи може бути покладено в основу освітніх дисциплін та вибіркових курсів, які викладаються в академічному середовищі. Текст дисертаційного дослідження може бути засновком для подальшої публікації авторської монографії.

7. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію Жеронкіна Антона Володимировича, необхідно зазначити деякі зауваження та побажання, виділити окремі висновки автора, що на нашу думку, є дискусійними і потребують подальшого обґрунтування:

По-перше, у тексті дисертації не зовсім чітко окреслено якісну відмінність між епохою постмодерну та епохою метамодерну. Було б доцільно докладніше розкрити принципову зміну епістемологічних, етичних та онтологічних орієнтирів, яка, за задумом автора, позначає перехід від постмодерну до метамодерну.

По-друге, коли автор використовує поняття «первинна структура об'єктності», для того, що пояснити базовий механізм встановлення ментального зв'язку, то виникає питання як це поняття співвідноситься з

апотропеями? Було б корисно уточнити, чи розглядається «первинна структура об'єктності» як передумова для формування символічних форм захисту (амулетів, апотропеїв тощо), чи як окрема структура психіки.

По-третьє, у підрозділі 2.2 зустрічаються поняття «(пост)осьового синкретизму», «перша десакралізація», «перша хвиля глобалізації» [с. 119] вводяться без чіткого визначення або джерельної прив'язки. Це створює відчуття термінологічної спекуляції. Також у цьому розділі зустрічаються такі звороти «Любов людей до амулетів залишалась живою» [с. 120], що звучить романтизовано. Варто уникати таких метафор у серйозному академічному тексті або принаймні підкріплювати їх соціологічними чи археологічними даними.

По-четверте, щодо підрозділу 4.1, то виникає низка питань: 1) У чому полягає принципова відмінність між «не-Своїм» і «Ворожим» [с. 179] у контексті раннього дитячого досвіду об'єктивації Іншого? 2) Чи можна вважати «ксенофобію ототожнення не-Свого» механізмом психічного захисту, подібним до регресії або уникання? 3) Як вона функціонує на рівні колективної свідомості?

По-п'яте, Попри глибоку розробку психоаналітичного та феноменологічного підходів до проблеми ксенофобії, у дисертації майже не враховано біологічні та нейропсихологічні аспекти. Враховуючи, що страх перед Іншим часто має афективну й інстинктивну природу, варто було б долучити відповідні дослідження у сфері нейронаук. В цьому контексті можна порадити автору звернутися до праці Роберта Сапольського «Біологія людини: добрі й погані імпульси нашої природи», де підкреслюється те, що міжгрупова упередженість, тривога щодо чужого та етноцентризм мають не лише культурне, але й еволюційне, гормональне та нейрональне підґрунтя. Зокрема, він звертає увагу на роль амігдали – ділянки мозку, що активізується у відповідь на обличчя незнайомця ще до настання свідомої рефлексії.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертація Жеронкіна А.В. «Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та

символізація заздрощів і ненависті» є цілісним, завершеним, самостійним, актуальним дослідженням, виконаним на належному теоретико-методологічному рівні. Нові наукові положення, висновки та рекомендації, одержані у процесі проведеного дослідження та винесені на захист, є авторським вкладом у розвиток сучасної філософської думки.

Дисертація Жеронкіна Антона Володимировича відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019).

Дисертація Жеронкіна Антона Володимировича за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціології
Навчально-наукового центру
гуманітарної освіти
Українського державного університету
залізничного транспорту

Іван ТОЛСТОВ

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 01:07:28 21.05.2025

Назва файлу з підписом: Толстов_ВІДГУК_ОПОНЕНТА_e_підпис_docx_1 (1).pdf
Розмір файлу з підписом: 177.5 КБ

Назва файлу без підпису: Толстов_ВІДГУК_ОПОНЕНТА_e_підпис_docx_1 (1).verified.pdf
Розмір файлу без підпису: 173.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ТОЛСТОВ ІВАН ВІКТОРОВИЧ

П.І.Б.: ТОЛСТОВ ІВАН ВІКТОРОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3105807257

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 17:41:52
19.05.2025

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000D10FC9010A744906

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: 011

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)

Формат підпису: З позначкою часу від ЕП (CAAdES-T)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.01.15 13:00